

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ז, תשט"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

„חליפות“ ו„סירוגין“

גם בלשון בהולים לעתים לקיים מצוות עשה של „וישן מפני חדש תוציא“ ואין הקפדה יתרה, אם אמנם הגיעה שעתו של החדש ואם בכוחו למלא את מקומו של הישן. כמקרה כזה קרה למלה „חליפות“ המקראית, שכמעט הוצאה מכלל שימוש מחמת „סירוגין“ של חז“ל.

הנה לפנינו משפטים אחדים:

- א. שני הילדים רקדו חליפות בערב ההצגה
- ב. שני הילדים רקדו בערב ההצגה לסירוגין.
- א. בתפקיד הראשי שיחקו חליפות השחקנים א' וב'.
- ב. בתפקיד הראשי שיחקו השחקנים א' וב' לסירוגין.
- א. ראובן ושמעון עסקו חליפות בעבודת ביצורים.
- ב. ראובן ושמעון עסקו בעבודת ביצורים לסירוגין.
- ועתה נשאל: כלום זהים זוגות המשפטים שלעיל, או שמא יש הבדל ביניהם, ואם כן, מהו ההבדל? הבה נעיין במקורות ונבררם.

מקורו של הביטוי „חליפות“, כאמור, במקרא: „ויעל המלך שלמה מס מכל ישראל ויהי המס שלשים אלף איש וישלחם לבנונה עשרת אלפים בחדש חליפות חדש יהיו בלבנון שנים חדשים בביתו“ (מלכים א' ה כז–כח). וז"ל רש"י שם: „כמו שמסיים ואומר: חדש יהיו בלבנון. כשהיו עשרת אלפים בתשרי בלבנון, והעשרים אלף איש בביתו — במרחשוון מתחלפים עשרת האלפים השניים

ויוצאים ללבנון, ואלו חוזרים לביתם. ובכסליו יוצאים עשרת אלפים השלישיים ויוצאים ללבנון, ואלו חוזרים לביתם. ובסבת יוצאים הראשונים וחוזרים ללבנון. וכן חוזר חלילה. נמצא, כל עשרת אלפים שבהם חדש בלבנון ושני חדשים בביתם" (ראה שם גם רד"ק ומצודת דוד).

„חליפות" פירושו אפוא: פעם אלו ופעם אלו, פעם זה ופעם זה; האנשים התחלפו, החליפו אלו באלו — אך העבודה נמשכה כל העת בלי כל הפסקה.

מקורו של הביטוי „סירוגין" („בסירוגין, לסירוגין") — בדברי חז"ל:

1. „קראה (את המגילה) סירוגין ומתנמנם — יצא" (מגילה יז ע"א). וז"ל של רש"י שם, ד"ה סירוגין: „בגמרא מפרש: קורא מעט ופוסק וקורא מעט וחוזר ופוסק" (וראה ר"ע מברטנורא למשנה זו, ד"ה סירוגין).

2. לא הוו ידעו רבנן מאי סירוגין. שמעוה לאמתא דבי רבי דחזתנהו רבנן, דהוו עיילי פסקי פסקי, אמרה להו: עד מתי אתם נכנסין סירוגין סירוגין?! (ראש השנה כו ע"א). והנה לפנינו התרגום לעברית: „החכמים לא ידעו, מה פירוש סירוגין. שמעוה לאָמָה של בית רבי, שראתה אותם חכמים, שהיו נכנסים הפסקות הפסקות, אמרה להם: עד מתי נכנסים סירוגין סירוגין?! ורש"י, ד"ה פסקי, מפרש: „לפסקים, שאינם נכנסים ביחד" (שם). בשינוי נוסח נמצא המעשה שלעיל במגילה יח ע"א).

3. תנו רבנן: ראה שור — נָגַח; שור — לא נָגַח; שור — נָגַח; שור — לא נָגַח; שור — נָגַח; שור — לא נָגַח.

נעשה מועד לסירוגין לשוורים (בבא קמא לו ע"א).
 כלומר: שור נָנַח נעשה מועד לאחר שלוש נגיחות, אבל
 אם נגח השור שלוש פעמים, לא בזו אחר זו, כלומר לא
 רצופות, אלא בהפסקות — נעשה השור מועד לסירוגין.
 וז"ל של רש"י שם, ד"ה לסירוגין: „אם יגח רצופין, אינו
 משלם אלא חצי נזק אחרון“.

4. „הזב והזבה, שבדקו עצמן ביום ראשון ומצאו
 טהור, וביום השביעי ומצאו טהור, ושאר הימים שבינתיים
 לא בדקו — רבי אליעזר אומר: הרי הן בחזקת טהרה. רבי
 יהושע אומר: אין להם אלא יום ראשון ויום שביעי. רבי
 עקיבא אומר: אין להם אלא יום ז' בלבד“ (נדה סח ע"ב).
 המשנה עוסקת בטומאת אדם, החייב לספור שבעה
 נקיים, שבהם לא יראה זיבה. אולם מה דינם של הבודקים
 עצמם רק ביום א' וביום ז' ופוסחים על הימים ב'—ו'?
 שלוש דעות לפנינו: ר"א מטהרם מיד, בלי ספירה נוספת,
 ר"י מחייבם לספור עוד חמישה נקיים, הואיל ובידם רק
 שני נקיים, א' וז'; ור"ע מחייבם לספור ו' נקיים נוספים
 כדי לצרפם ליום ז'. ושם בברייתא אנו קוראים: „תניא:
 אמר לו ר"א לר"י: לדברין, אתה מונה סירוגין?!“
 היינו: לפי דעתו של ר"י, המחייב בספירת חמישה ימים,
 יש ספירה בסירוגין, כלומר: בהפסקות, ועל ספירה זו
 תמה ר"א.

ראינו מקורות אחדים של שימוש „סירוגין“, ולפיהם
 פירושו פעולה לפרקים, עשייה והפסקה, בניגוד
 לפעולה רצופה, ואין פירושו של ביטוי זה פעולה חליפות.

יש אפוא חבדל בין „סירוגין“ ובין „חליפות“, והוראתם המקורית של ביטויים אלו אינה אחת.

האומר „שני הילדים רקדו חליפות בערב ההצגה“ — כאילו אמר: פעם זה ופעם זה. ואילו „שני הילדים רקדו בערב ההצגה לסירוגין“ — פירושו: שניהם רקדו (ביחד) בהפסקה, לפרקים, לא ברציפות.

האומר „בתפקיד הראשי שיחקו חליפות השחקנים א' וב'“ — כאילו אמר: פעם שיחק א', ופעם ב'. ואילו „בתפקיד הראשי שיחקו השחקנים א' ב' לסירוגין“ — עשוי להתפרש: שניהם שיחקו ביחד, בהצגה אחת, אבל בהפסקות, לפרקים, לא ברציפות.

האומר „ראובן ושמעון עבדו חליפות בעבודת ביצורים“ — משמע: פעם ראובן ופעם שמעון, בזה אחר זה, לא בבת אחת. ואילו „ראובן ושמעון עסקו בעבודת ביצורים בסירוגין“ — היינו ראובן ושמעון עבדו יחד, בבת אחת, אבל בהפסקות, לא ברצופות.

אכן, אין „סירוגין“ תחליף ל„חליפות“.